

Triada zamiast diady – rola partnera i ojca w życiu rodzinnym

Triad instead of diad – the role of the partner and father in family life

Katedra Psychologii Klinicznej Dziecka i Rodziny, Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Stawki 5/7, 00-183 Warszawa, tel.: 22 554 97 71 lub 554 97 43, e-mail: magdalena.gasiorowska@gazeta.pl, milena@psych.uw.edu.pl

Source of financing: Department own sources

Streszczenie

W literaturze psychologicznej poświęcano dotąd niewiele miejsca problematyce ojcostwa. Uwaga psychologów koncentrowała się głównie na matce i jej dziecku. Dopiero niedawno zaczęto się zastanawiać nad rolą ojca w rodzinie, nad jego wpływem na rozwój dziecka oraz nad konsekwencjami jego nieobecności. Badania pierwotnie obejmowały relacje w ramach diad: matka – dziecko oraz ojciec – dziecko. Najnowsze badania obejmują całą trójkę: matkę, ojca i dziecko. Sprawdzają się, jak wpływają na rozwój dziecka takie czynniki, jak: reprezentacja dziecka u matki, reprezentacja dziecka u ojca, reprezentacja partnera u matki, satysfakcja ze związku małżeńskiego, gotowość na przyjęcie potomka, status materialny rodziców, ich wykształcenie, a także sposób pojmowania roli ojca w wychowywaniu dziecka. Centralnym tematem niniejszego opracowania jest ojciec dziecka jako „katalizator emocjonalny” matki, jako osoba wspierająca i mająca niebagatelny wpływ na to, jakie emocje towarzyszą jej oczekiwaniu na potomka. W artykule opisane są badania poświęcone triadzie matka – ojciec – dziecko i dynamice wewnątrz niej. Przedstawiony został zarówno proces powstawania triady (triadyfikacja), jak i jej doświadczanie przez poszczególnych członków (triangulacja). Opisano także wpływ umiejętności pozostawania w relacji triadycznej na jakość relacji w obrębie triady matka – ojciec – dziecko. Opisane w artykule badania wskazują na istotność i nieodzowność obecności ojca w wychowywaniu dziecka, a także na kluczowe znaczenie jakości relacji między partnerami w przyjmowaniu roli rodziców oraz wpływu tej relacji na dobrostan całej triady.

Słowa kluczowe: reprezentacja dziecka u matki, relacja triadyczna matka – ojciec – dziecko, triadyfikacja, triangulacja

Summary

Paternity is a topic that hasn't been very popular in psychological literature so far. Psychologists were focused on the mother and her child at most. No more than a few years ago, the role of a father in the family had started to be examined, as well as the father's impact on the child's development and the consequences of his absence. Studies originally focused on diadic relationships: mother – child and father – child. More recent studies include all three: mother, father and child. The effects of such factors as the mother's representation of the child, the father's representation of the child, the mother's representation of the partner, satisfaction in marriage, willingness to accept the child, economic status of the family, their education and understanding of the role of the father in the upbringing process on the child's development have been checked. The central topic of the presented study is the father of the child as an “emotional catalyst” for the mother, as a supporting person with a considerable impact on the mother and the emotions she feels while expecting the birth of the child. The studies regarding the mother – father – baby triad and the dynamics within it are described in the following article. The article presents the interpersonal process of forming up the triad (triadification) and experiencing the triad by its participants (triangulation). Also the influence of the ability of being a part of the triad (triadic capacity) on the quality of the relationship within the triad of mother, father and infant is being presented. The studies described in the article show the key importance of the father's presence in the child's upbringing along with the significance of the relationship between parents in their parenting abilities and well-being of the whole triad.

Key words: mother's representation of child, mother – father – child triadic relationship, triadification, triangulation

ROLA OJCA W TRIADZIE

Gdy mężczyzna staje się ojcem, spadają na niego liczne nowe obowiązki. Musi zadbać o bezpieczeństwo psychiczne i materialne partnerki oraz wspierać ją w przy-

mowaniu nowej roli. Równoległe do tego procesu mężczyzna musi sam zdefiniować rolę ojca, połączyć ją z rolą partnera, przygotować się na zmiany, jakie niesie ze sobą ciąża żony, a później przyjście na świat kolejnego członka rodziny⁽¹⁾. Mężczyźni, tak jak kobiety, różnią się pod względem zdolności do pozostawiania

w trójkątnej relacji, gotowości do przyjęcia potomka i dojrzałości do roli rodzica i bardzo różnie reagują na informację o ciąży. Mogą przerażać ich rewolucyjne zmiany, odpowiedzialność za dwie zależne od nich osoby. Może im towarzyszyć poczucie odtrącenia przez partnerkę na rzecz dziecka. Ciąża żony może też oznaczać koniec bycia „wiecznym chłopcem” i konieczność stania się odpowiedzialnym, dojrzałym ojcem rodziny⁽²⁾.

Współcześnie coraz częściej mówi się o roli wczesnej obecności ojca, a także o związku jego obecności lub nieobecności z zaburzeniami psychicznymi dziecka. Często zadaje się pytanie, czy istnieje ktoś taki jak „wystarczająco dobry ojciec”. Jakie warunki musi spełnić mężczyzna, aby zasłużyć na takie miano?⁽³⁾ Według Winnocotta ojcu przypada w rodzinie rola kogoś, kto chroni, czuwa nad bezpieczeństwem i harmonią symbiozy w ramach diady matka – dziecko; poprzez miłość i niezawodne wsparcie umożliwia on matce całkowite oddanie się dziecku⁽⁴⁾. Trick-Bruder i Schütt⁽³⁾ twierdzą, że obecność ojca stanowi naturalne odciążenie dla pełnej zależności i wzajemnego przeciążenia relacji matki z dzieckiem⁽⁵⁻⁶⁾. Walorem ojca jest również to, że jest po prostu inny niż matka i stanowi wobec niej kontrast. Dla dziecka, od początku jego rozwoju, korzystne jest nawiązywanie wielu różnych relacji. Obecność osób różnej płci stanowi podstawę rozwoju seksualności i tożsamości płciowej dziecka⁽³⁾. Schnack i Neutzling wyodrębniają tzw. „zasady” – macierzyńską i ojcowską. Zasada macierzyńska to zespolenie, diada, harmonia, empatia i oddanie, a zasada ojcowska to: rozróżnienie „ja” – „inny”, triada, zaburzenie harmonii i odgraniczenie. Dopiero wyważenie obydwu doświadczeń („zasad”) umożliwiła dziecku rozwój i indywidualizację⁽³⁾.

Innymi słowy, ojciec jest niezastąpiony w rozwoju dziecka od samego początku. Pomaga rozluźnić zbyt silną i symbiotyczną relację dziecka z matką⁽⁷⁻⁸⁾. Umożliwia odroczenie gratyfikacji potrzeb dziecka przez matkę bez wyrzutów sumienia. Ojciec, który jest gotowy do nawiązania relacji z dzieckiem, może nauczyć je wytrzymywania stanu ambiwalencji emocjonalnej^(3,9). Bez dopływu „wartości ojcowskich” istnieje poważne zagrożenie, że „dobra” matka przekształci się w „złą”, zachłanną, hamującą rozwój⁽³⁾.

Również zdaniem Abelina ojciec jest pierwszym i najważniejszym Innym, który pochodzi z zewnątrz diady matka – dziecko, a jego rola polega między innymi na wyprowadzeniu dziecka ze ścisłej relacji z matką⁽³⁾. Prowadzi to do rozwoju poczucia własnej odrębności, „narodzin Ja” dziecka, doświadczenia autonomii. Dziecko, obserwując relację między matką a ojcem, musi dokonać dużego psychicznego wysiłku, który zmierza do zaakceptowania sytuacji triady. Musi się pogodzić z relacją między rodzicami. Dzięki temu może nauczyć się, jak być samotnym w obecności innych i nie cierpieć z tego powodu⁽³⁾.

Chodorow uważa, że ojciec jest mediatorem w procesie separacji – indywidualizacji dziecka. Jej zdaniem udział ojców w opiece nad dzieckiem może zwiększyć u chłopców poczucie przywiązania, relacyjności, bycia w związkach, a u dziewczynek – poczucie autonomii⁽¹⁰⁾.

Herzog⁽³⁾ podkreśla istotność obecności związku pomiędzy ojcem i dzieckiem (a zwłaszcza synem). Związek ten ma znaczenie w procesach powstawania i przezwycięzania agresji. Jeśli ojciec

jest nieobecny, dziecko odczuwa rozczarowanie, broni się przed agresją wobec ojca, idealizując go. Ten konflikt wewnętrzny może przejawiać się w postaci silnej, patologicznej tęsknoty. Herzog zwraca uwagę na specyficzny model zabawy ojca z dzieckiem. Model ten jest bardziej stymulujący i dostarcza więcej wrażeń niż subtelne zabawy z matką. Taka forma zabawy przyczynia się do tego, iż dziecko uczy się radzenia sobie z silnymi emocjami. Jeśli proces ten przebiega prawidłowo, zabawa z ojcem przyczynia się do lepszej regulacji emocji u dziecka, umożliwia mu modulację, kontrolę i wykorzystanie intensywnych emocji.

Badania Lovas i jej zespołu dowodzą, że istnieją wyraźne różnice w zakresie dostępności emocjonalnej w ramach diad matka – dziecko oraz ojciec – dziecko⁽¹⁰⁾. Ojcowie okazali się mniej wrażliwi w stosunku do dzieci, a dzieci mniej responsywne względem ojców. U matek dużo wyższe były wyniki w skali strukturyzowania aktywności dziecka. Okazało się również, iż matki są bardziej intruzywne i dyrektywne w kontakcie z dziećmi niż ojcowie. Z kolei dzieci, bez względu na płeć, wobec matek są zarówno bardziej responsywne, reaktywne, jak i wymagające większej uwagi. Z badań wynika również, że między matkami i córkami jest więcej wrogości niż między matkami a synami. Najbardziej ostrą i oschłą relacją okazała się relacja ojców z synami⁽¹⁰⁾. Badania dowodzą, iż wysoki poziom zaangażowania ojców w wychowanie dziecka, zwłaszcza w rodzinach, w których oboje rodzice pracują, jest związany z większą elastycznością ról płciowych, wyższym poziomem intelektualnym, większą niezależnością, poczuciem kontroli oraz większą dojrzałością społeczną u dziecka⁽¹⁰⁾.

W momencie pojawienia się dziecka ojciec pełni funkcję „bezpiecznej bazy” dla matki i dziecka. Wspiera, chroni, opiekuje się matką i dzieckiem, którzy pozostają w symbiotycznym zespoleniu. Kiedy symbioza mija, ojciec odgrywa ogromnie ważną rolę – osoby rozluźniającej więź matki z dzieckiem, odciążającej ich relację. Obecność ojca tym samym wspomaga przebieg procesu separacji – indywidualizacji – u dziecka. Służy również regulacji emocji, a zwłaszcza radzeniu sobie z agresją. A jak klimat emocjonalny relacji między rodzicami wpływa na dalszy rozwój dziecka? Jaką rolę odgrywa trójkąt matka – ojciec – dziecko?

WPŁYW JAKOŚCI RELACJI MIĘDZY PARTNERAMI NA ICH RODZICIELSTWO

Relacja między rodzicami, ich kontakt, interakcje są tym, co tworzy klimat emocjonalny, w którym dziecko rodzi się i rośnie, który determinuje naturę jego wewnętrznego obrazu rodziców. Barrows uważa, że to właśnie na relacji rodziców powinna się koncentrować ewentualna interwencja terapeutyczna⁽¹¹⁾.

Barrows uznaje istotność obecności ojca i jego wkładu w system rodzinny. Uważa, że zarówno ojciec, jak i matka wnoszą swoje „duchy” z przeszłości do rodzinnego sposobu myślenia – są to przekazywane z pokolenia na pokolenie skrypty, często nie do końca uświadomione i oczywiste. Mają one duży wpływ na dziecko. Cytowani przez Barrowsa Target i Fonagy twierdzą: „Dostępność psychiczna ojca nie musi być wcale ani nieodzowna, ani konieczna dla rozwoju triangulacji, rozumianej jako intrapsychiczny proces doświadczania triady. To, co wydaje się

najistotniejsze, to sytuacja, w której dziecko może obserwować relacje między dwoma innymi, znaczącymi emocjonalnie obiektami⁽¹¹⁾. Istotne jest więc to, w jaki sposób dziecko buduje w sobie wizerunek związku rodziców, a także jak radzi sobie ze swoim stosunkiem emocjonalnym względem tego związku⁽¹²⁾. Umiejętność poradzenia sobie z byciem w triadzie umożliwia również radzenie sobie z relacją trójkątną w przyszłości^(11,13). Duże znaczenie ma tutaj zdolność samych rodziców do włączenia nowej, pełnowartościowej osoby w system rodzinny. Zdolność do takich trójkowych relacji jest dobrym predyktorem tego, jak dziecko będzie się zachowywać w okresie przedszkolnym⁽¹¹⁾.

Znaczenie relacji w obrębie triady matka – dziecko – ojciec pokazują liczne badania przeprowadzane w latach 90.⁽¹⁴⁻¹⁵⁾ Tradycyjne badania diad matka – dziecko i ojciec – dziecko zastąpiono badaniem łączącym matkę, dziecko i ojca w sytuacji zabawy. Ten typ techniki badawczej powstał pierwotnie na podstawie teorii systemowej, z czasem zaczął być stosowany przez przedstawicieli różnych nurtów teoretycznych do badania „triadyfikacji” oraz „triangulacji”. „Triadyfikacja” rozumiana jest jako interpersonalny proces formowania się triady matka – ojciec – dziecko w odróżnieniu od wspomnianej już triangulacji (intrapSYCHICZNEGO procesu doświadczania triady)⁽¹⁵⁾.

Bardzo interesujące z punktu widzenia niniejszego opracowania badania przeprowadzili Von Kitzling i wsp.⁽¹⁵⁾ W badaniach tych próbowano połączyć rozwój matczynej i ojcowskiej fantazji oraz reprezentacji i relacji między małżonkami z obserwowalnym zachowaniem dziecka i interakcjami rodzic – dziecko. Odwoływano się do pojęcia *triadic capacity*, czyli „zdolności do pozostawania w relacji triadycznej”⁽¹⁵⁾. Zdaniem badaczy, jeśli rodzic uzyskuje wysokie wyniki w zakresie tej zdolności, potrafi myśleć, fantazjować na temat przyszłych relacji w obrębie rodziny bez wykluczania siebie bądź partnera/partnerki z relacji z dzieckiem, potrafi również zarówno przed, jak i po narodzinach dziecka myśleć o swoim związku małżeńskim jako bardzo ważnym (innymi słowy, potrafi pozostawać partnerem, pomimo iż stał się rodzicem). Badano relacje między matką, ojcem i ich czteromiesięcznym dzieckiem w sytuacji zabawy we troje. Wcześniej rodziców badano pod kątem zdolności do pozostawania w relacji triadycznej. Zdołano uzyskać poparcie dla hipotezy, iż aspekt rodzicielstwa związany z reprezentacją zawartą w umyśle jest silnie związany z rodzicielstwem przejawiającym się w zachowaniu – na poziomie interakcyjnym. Stwierdzono również występowanie korelacji pomiędzy reprezentacjami w umyśle rodziców (a zwłaszcza zdolności do stworzenia relacji trójkątnej z dzieckiem) a jakością interakcji w obrębie triady matka – ojciec – dziecko w sytuacji zabawy⁽¹⁵⁾. Rola ojca spostrzegana było dwojako. Po pierwsze, zwracano uwagę na realnie istniejącego ojca, jego świat reprezentacji mający wpływ na interakcje z dzieckiem. Po drugie wyodrębniono pojęcie „wewnętrznego ojca” jako znaczącej osoby występującej (lub nie) w reprezentacji i fantazjach matki na temat jej relacji z dzieckiem⁽¹⁵⁾. W cytowanym badaniu stwierdzono, że zarówno realnie istniejący ojciec, jak i jego umysłowy odpowiednik mają ogromne znaczenie dla relacji rodzinnych i dla zdolności dziecka do wchodzenia w relację z obiema stronami. To, co wydaje się szczególnie ważne dla rozwoju dobrych relacji między ojcem i niemowlęciem, to sposób, w jaki

matka postrzega rolę ojca dziecka, czy w jej umyśle jest miejsce dla ojca jako ważnej dla dziecka osoby. Von Kitzling z zespołem odwołują się do Winnicotta, który podkreślał, jak ważne jest to, aby matka pozwalała ojcu być bliską dla dziecka osobą. To, czy matka na to pozwala, wpływa na to, jak sam ojciec spostrzega swoją rolę, czy uważa siebie za osobę ważną w życiu dziecka, czy też nie. Ojcowie, którzy spostrzegali siebie jako ważnych dla dziecka, uzyskiwali wyższe wyniki na skali zdolności do wchodzenia w relacje trójkątne, a to z kolei podnosiło ich rodzicielskie kompetencje i wzmacniało chęć posiadania potomka. Również wewnętrzny obraz własnego ojca jako ważnego i dobrego wzmacniał u przyszłych tatusiów chęć posiadania dziecka. W badaniach Von Kitzlinga i wsp. pojawił się jeszcze jeden bardzo ważny wynik: jak się wydaje, ojcowie z wysoką zdolnością do wchodzenia w relacje trójkątne bezpośrednio wpływają na rozwój właśnie tej zdolności u dziecka. Matka w pośredni sposób wpływa na rozwój tej zdolności u dziecka, ponieważ wzmacnia ją u ojca, a ojciec u dziecka. Przypuszczalnie istnieje związek między tym, jak matka postrzega rolę ojca, a jakością relacji między nią i partnerem. Jakość relacji wpływa na wewnętrzny obraz ojca u matki, co z kolei decyduje o tym, czy wyznacza mu ona miejsce w przyszłym życiu, gdy już pojawi się dziecko. Ma to wpływ na to, jak mężczyzna widzi siebie w roli ojca, i w zależności od tej wizji mniej lub bardziej chce mieć dziecko⁽¹⁵⁾.

PODSUMOWANIE

Ojciec odgrywa niezwykle ważną rolę w rozwoju dziecka. Na początku otacza opieką symbiotyczną diadę matka – dziecko, następnie pomaga w procesie indywiduacji dziecka. Jego rolą jest również pomaganie dziecku w radzeniu sobie z emocjami, między innymi z uczuciem ambiwalencji oraz z agresją. Ważna jest także relacja między rodzicami, której jakość ma wpływ na późniejszy rozwój dziecka oraz na to, jak swoją rolę postrzega sam ojciec, będący nieodłączną częścią triady, w ramach której zachodzą procesy triadyfikacji i triangulacji. Warto pamiętać, że jakość relacji między partnerami – nawet jeśli nie okazują sobie otwarcie wrogości czy żalu w obecności dziecka – może w sposób nieuświadomiony i „podskórny” przenikać w codzienność ich rodziny i zajmować miejsce jasnych, prostych, pełnych miłości relacji. W takich sytuacjach terapia, a czasami nawet samo uświadomienie sobie tych nieświadomych mechanizmów, może zmienić sposób okazywania uczuć i komunikowania się w rodzinie i w konsekwencji prowadzić do znacznej poprawy atmosfery, w jakiej dziecko rozwija się i funkcjonuje.

PIŚMIENICTWO: BIBLIOGRAPHY:

1. Bielawska-Batorowicz E.: Ciąża i poród w świetle badań psychologicznych. Przegląd Psychologiczny 1987; 3.
2. Kornas-Biela D.: Wokół początku życia ludzkiego. IW PAX, Warszawa 2004.
3. Schon L.: Synowie i ojcowie – tęsknota za nieobecny ojcem. Podejście psychoanalityczne. GWP, Gdańsk 2002.

4. Winnicott D.W.: Dziecko, jego rodzina i świat. Jacek Santorski & CO, Warszawa 1993.
5. Frascarolo F.: Parental involvement in child caregiving and infant sociability. *Infant Mental Health Journal* 2004; 6: 509-521.
6. Matthey S., Barnett B.: Parent-infant classes in the early post-partum period: need nad participation by fathers and mothers. *Infant Mental Health Journal* 1999; 3: 278-290.
7. Pośpiszył K.: Ojciec a rozwój dziecka. PW Wiedza Powszechna, 1980.
8. Bly R.: Żelazny Jan. Rzecz o mężczyznach. Dom Wydawniczy „Rebis”, 1991.
9. Summers J.A., Raikes H., Butler J. i wsp.: Low-income fathers' and mothers' perceptions of the father role: a qualitative study in four early head start communities. *Infant Mental Health Journal* 1999; 20: 291-304.
10. Lovas S.G.: Gender and patterns of emotional availability in mother-toddler and father-toddler dyads. *Infant Mental Health Journal* 2005; 4: 327-353.
11. Barrows P.: Fathers and Families: Locating the Ghost in the Nursery. *Infant Mental Health Journal* 2004; 6: 408-424.
12. Fonagy P., Target M.: An interpersonal view of the infant. W: Hurry A. (red.): *Psychoanalysis and Developmental Therapy* (Psychoanalytical Monographs no. 3); Karn Books, London 1998: 3-31.
13. Barrows P.: Fathers in parent-infant psychotherapy. *Infant Mental Health Journal* 1999; 3: 333-345.
14. Fivaz-Depeursinge E., Corboz-Warnery A.: The primary triangle. A developmental systems view of mothers, fathers and infants. Basic Books, New York 1999.
15. Von Kitzling K., Simoni H., Amsler E., Bürgin D.: The role of the father in early family interactions. *Infant Mental Health Journal* 1999; 3: 222-237.